

OCTAVI SÆCULI

AUCTORES ANNI INCERTI.

ISIDORUS PACENSIS.

NOTITIA HISTORICA IN ISIDORUM PACENSEM.

(Ex Antonio, Biblioth. Vetus Hispana.)

Si quid aliud in rebus nostris et inter auctores nostros implicatum et obscurum est, id quod ad Isidorum Pacensem episcopum attinet haberi debet. Fuit quidem inter alios cognomines (septem non minus scriptores sic appellatos (recte ne?) Pellizerius constituit). Isidorus vulgo dictus Pacensis a Pace Lusitanie urbe (*Beja* hodie vocant), cui adhuc Mauris subjectæ (a) antistes præfuit: cujus nomen præsefert in codicibus mss. Complutensi et Oxomensis sic appellatum Chronicon quoddam, barbarum quid sonans ab inscriptione ipsa, nempe *Epitoma imperatorum vel Arabum ephemeridis una cum Hispania Chronico*. Ita in editione unica, quam habemus, hujus Chronici a Prudentio Sandovalio Pampilonensi episcopo, una cum Idatii, Sebastiani, Sampiri, et Pelagii, Hispanie episcoporum, aliis Chronicis, procurata.

Hæc historia (quæ veluti continuatio est Isidori Hispanensis præsulis Chronici, ut recte observavit Petrus de Marca vir doctissimus lib. II Hist. Benearnie cap. 1) incipit ab æra 648 (sic emendandum est pro æra 549), sive anno 610, quo extincto Phoca Heraclius imperium suscepit; pertingitque usque ad æram 792, sive annum Christianum 754, Constantini Copronymi imperii, non 10, uti editum est, sed 14. Aliæ epochæ annorum Arabicorum et mundi, eadem in editione, non huic anno, sed superiori conveniunt 653: nempe annus mundi Eusebianus 5954, et Arabum, seu Hegyræ, 136. Quod chronologicis relinquimus.

Hoc vero tempore scriptam fuisse hanc, ut auctor vocat, *Epitomam*, ex his illius verbis patet: *Fiunt igitur (versus finem ait) ab exordio mundi usque in æram ceptam septingentesimam nonagesimam secundam*, etc. Prius autem æram sensu, quamvis obscuriore aliquantulum propter incorrectam lectionem ac stribiliginem styli, sententia, *Æra 782 completa, atque incipiente jam tertia* (dicere vult 785) *Romanorum sexagesimus octavus (imperator) Constantinus Leonis filius post patrem imperio coronatur, regnans annis. Tot* (corrigi, *regnans annis tot*; neque enim potuit aliter, quot regnaturus esset annis vivus adhuc princeps cum auctor hæc scriberet significare; ideoque ibi relictam ab eo fuisse lacunam credimus, aut ejus loco adverbium illud *tot*, quasi numerum postea subrogaturus) *peractis a principio mundi usque in anno Constantini 10* (jam diximus 14 corrigendum) *peragente 5954 annum peragentem*: hoc est, qui tunc currebat, opposuit annis *peractis*, barbaro, nempe suo, more. At quæ minus attendit vir cætera industrius, si quis alius inter historicos nostros, Ambrosius Morales, quem honoris causa semper nominamus, dum ad inferiorem ætatem, hoc est ad Garsie regis tempora qui anno nonagesimo duodecimo Legionem regnare cepit Isidorum hunc refert: Sebastia-

noque Salmanticensi, alio ejusdem commatis historico, juniorem facit. Nec mirum, cum revera is Isidori hocce Chronicon quod Sandovalius publicavit ejus nomine inscriptum nusquam viderit. Attribuit quippe hujus operis seu epitomes quædam Sebastiano nuper laudato Salmanticensi: quod qui attentè observabunt non semel deprehendent.

Alias ea quæ in Chronico leguntur Sebastiani, pro Isidorianis laudat. Scæpissime vero Roderici Toletani, aut Lucæ Tudensis, aut Rhasis Arabis aliorumve testimonio utitur, ea referens quæ in Chronico seu epitome Isidori nunc habemus: quod utique non levi culpe ei fuisset, si antiquiore et æquali scriptore prætermisso, quatuor fere sæculis juniores historicos dicendo testimonio sisteret. Tandem aliqua, Isidorum laudans, memorat, quæ ab ejus hac epitome disparuere (b). Joannes Vasæus vidit certe Chronicon hocce, atque passim ex eo, quæ quidem edita habemus, refert (c); desinitque eo uti ubi id absolvitur. Decerpsit quoque inde quædam fragmenta ad Galliarum res pertinentia Andreas Quercetanus, et primo volumine Gallie Historicorum edidit, pag. 785, nempe ex Sandovalii editione. Rodericus certe Toletanus præsul adeo usus fuit Isidori hac historia, ut integra passim exscribat inde capita (d): cujus cum, Isidorianis verbis collatio haud parum sanandis Chronicis hujus vulneribus conducere poterit. Nec solum in Hispaniæ, sed et in Arabum historiam hujus verba transtulit, computo ejus ad hærens, quod apud Isidorum, demptis scripturæ erroribus, exactissimum est, ut Petrus Marca jam laudatus observavit (e). Exstant quidem in Hispania hujus historiae, seu epitomes Isidorianæ aliquot mss. exempla.

Sandovalio, uti diximus, præsto fuere codices duo (f), alter Oxomensis ecclesie, absque auctoris nomine, alter Complutensis: quorum posterioris, atque item tertii jussu Francisci cardinalis Ximenii descriptæ ope, D. Josephus Pellizerius regius chronographus, vir diligentissimus, exemplum quoddam suum se correxisse alicubi ait (g). Quartum vidit Petrus de Marca in bibliotheca Parisiensis Navarræ collegii, ut ipse refert Benearniensis Hist. lib. II, cap. 1. Fortasse et in Lusitaniam penetrarunt alii; cum Andreas Resendius in Antiquitatibus Lusitanis (*Lib. IV*), Isidori Pacensis opuscula (horrido, parumque culto, sermone, eaque imperfecta, et mendis senticosissimis, scæntia circumferri,) de Pace urbe loquens adnotaverit. Vereque ita est; cum auctorem hunc non minus propria et innata, quam ab exscriptoribus inflata vulnera miserime debilitaverint.

Cur ergo accuratiorem aliam et luculentioram hujus operis editionem invident nobis ii qui otio et industria inter nostros valent, habentque ad manus, unde in publicum prosint, inutilia alia, aut quidem,

(a) Morales, lib. XII, cap. 40.

(b) Morales, lib. XII-XV, passim.

(c) In Chron. Hispan. ad an. 612-747.

(d) Lib. II, cap. 17, 19, 20, 22; lib. III, cap. 12-15 et aliis, et in Hist. Arab. cap. 11 et aliis.

(e) Lib. II Hist. Benearnie, c. 1.

(f) Meminit Sandovalius in epigraphe editionis.

(g) In Annual. Hisp. post Maurorum Irruptionem, et in Biblioth. Pellizeriana, fol. 146.

non sic utilia, prætermittentes. Expectari quidem hoc posset a laudato Pellizerio, amico nostro, qui potiori labore collationis et correctionis jam se esse functum ait (sed hic jam fato cessit cum hæc in incudem revocamus); aut a D. Gaspere Ivañez de Segovia marchione Acropolitano (et nunc Mondexarenensi); aut a D. Joanne Luca Cortesio cive meo, cum hæc scribimus uno ex iudicibus qui in regia Matritensi curia criminibus vindicandis invigilant: qui cum de harum antiquarum litterarum et Hispanæ totius historię sit callentissimus, optimosque codices mss. sive penes se, sive in amplissima et horum instructissima excellentissimi comitis de Villa-Umbrosa Castellæ magni senatus præsidis (nunc jam excellentissimæ comitissæ ejus viduæ) bibliotheca ad inanum habeat: si pernegotia publica ei liceat, debet utique, ut genio suo obsequatur, hæc et alia vetustatis monumenta in publicum industria sua, hoc est, quam potest, integra et a mendis purgata, depromere (a).

Et quidem Isidorianum hoc si quod aliud e nostris Chronicon, opera ista indiget, ut propriis tantum suis styli plagis fœdum, quod erit sibi ipsi constare, in conspectum hominum iterum veniat. Propriis tantum suis styli plagis diximus; cum ambigi nequeat tale e manu auctoris exiisse, « portentum potius quam Chronicon (ait Joannes Vasæus [b]), adeo prodigiöse scribit, et Gothice potius quam Latine. » Quocum convenit, uti audivimus, Resendius, qui tamen harum auctoris sermoni superaddita ac foris venientia agnoscit menda.

Sed quod de Isidori ætate diximus, verbis hujus ejusdem operis confirmatum, præter Moralis jam laudati opinionem, in controversiam forte venire faciunt codices, qui Isidoro Juniori hanc epitomen ascriptam habent: quo ipso Junioris titulo appellatur alias Isidorus Chronici alterius universalis ab initio mundi scriptor, quem Hispanensem astruximus loco suo præsentem existitisse. Unde non tam hunc quam Pacensem (quem respectu Isidori Hispanensis eo senioris Juniorem dictum existimabant) utriusque historię, tam universalis quam particularis, auctorem fuisse sibi persuasere in quibus Isidorus Cordubensis episcopus Hispanensi antiquior, atque idcirco dictus Senior, minus fuit notus. Quem incurrisse errorem eos qui generalem Historiam jussu Alphonsi regis X, cognomento Sapientis, composuere (c); atque item Joannem Ægidium Zamorensem Franciscanum sæculi xiv scriptorem (d), qui Historiam istam generalem duce erroris habuit, minus mirandum est, quam hoc eodem hæsisse vado Pelagium Ovetensem episcopum, duodecimi sæculi historicum; siquidem hic auctor est ejus operis sive Chronici, ex variis chronicis coagmentati et usque ad ætatem suam continuati. Qui sane auctor in præfatione ita scribit: « Charissimi fratres, si Chronicam hanc quam aspicitis, bono (non dono, ut excusum est [e]) animo eam legeritis, invenietis quomodo junior Isidorus Pacensis Ecclesiæ episcopus, sicut in Veteri Testamento et Novo legit, et per Spiritum sanctum intellexit: ita ab Adam usque ad Noe; et usque ad Abraham, et David; et usque ad adventum nostri Redemptoris; et

A de iudicibus, sive et de regibus in Israel; et inde de Romanis regibus, sive imperatoribus, et de Wandalis, et Alanis, sive et Suevis Hispaniæ regibus, sicut a majoribus et prædecessoribus suis inquisivi et audivi plenissime scripsit. »

Quibus verbis non tantum generale sancto Isidoro Hispanensi attributum ab exordio rerum Chronicon, sed et Wandalorum, Alanorum et Suevorum historię eidem sanctissimo Hispalis præsuli ascriptæ, Pacensi episcopo, seu juniori Isidoro, adjudicantur. Quinimo cum particularis hujus, de qua nunc agimus, Pacensis epitomæ, tot inter chronographos, ex quibus systema suum historicum se confecisse Pelagius Ovetensis prodidit, nusquam meminerit; simile vero est quamdam partem generalis Chronici jam laudati fuisse ab eo hanc epitomen existimatum. Profecto quidem nec oculos nec mentem habet qui ab eodem pectore atque eodem calamo generale illud mundiale, ut ita dixerim, Chronicon, e nullo sermonis debonestamento turpe, sed bene Latinum, Pacensis Isidori nomine publicatum, derivare potuisse, sive aliorum sive suis oculis credunt.

Huic errori proximus error est vulgaris typis lacte Roderici Toletani historię. Hæc enim sine libri u cum beato Isidoro, hoc est Hispalensi, Gothorum originis usque ad quintum annum Svinthilæ regis historiam ascripisset; et sancto Hildefonso eorumdem Gothorum, Alanorum, Wandalorum et Suevorum, a quinto Svinthilæ anno usque ad octavum decimum Reccesvinthi rerum gestarum continuationem: junxisse creditur: « Et Isidorus junior, qui a principio mundi incipit Chronica, usque ad octavum decimum Reccesvinthi annum fideliter prosecutus, et ad destructionem Hispaniæ per Arabes ipse scripsit. » Ita enim concluditur hic liber Roderici secundus in editionibus. Quod quidem glossæ est, forcillisque hinc ejiendum, idque a mss. libris abest: quod in ora Francofurtensis hujus historię editionis in Hispaniæ illustratæ annotatur systemate; cum præsertim Hispanensem scripsisse Chronicon ab initio rerum, non utique Gothorum tantum temporis, jam cum de eo egimus liquido ostensum fuerit; Isidori vero hujus Pacensis operum nullo, ad quæ ipse refert se, neque in hac epitome, qua de agimus, significetur ab illo usque primordio rerum historiam eum pertexuisse. Legerem plane libens Roderici testimonium istud inverso parum ordine, ut constet sibi, et sustineri possit: « Et Isidorus junior, quod a principio mundi incipit Chronicon, usque ad decimum octavum Reccesvinthi annum fideliter prosecutum (ab Hildefonso scilicet), et ad destructionem Hispaniæ per Arabes ipse scripsit. » Quod verum est (f).

Æque, sed alia quidem via, deerrasse mihi videtur, qui tot Isidoros multiplicant, quot ferme opera hujus nomine sciunt inscripta. In quorum numero habeo D. Josephum Pellizerium chronographum regium, mihi que, sine præjudicio tamen veritatis, amicissimum (dum viveret) caput. Qui in observationibus ad Chronicon, quod superioribus annis primus edidit, existimabatque Dulcidi esse Salmanticensis episcopi (Fol. 16), septem non minus agnoscit. Primum Is-

(a) Isidori Pacensis Chronicon utcumque melius habitum vulgavit Matriti Franciscus Berganza Benedictinus 1729, et post eum cl. Florezius cum nonnullis vetustis codicibus collatum, t. VIII, a pag. 274.

(b) Chron. Hisp. cap. 4, num. 11.

(c) Part. 11. cap. 50, pag. 242.

(d) Tract. 6 Adversariorum, qui est de philosophorum et Hispaniæ doctorum perspicacitate.

(e) A Pellizerio in Observation. ad Chron. Dulcidi Salmant., fol. 15. Barcinone, 1663.

(f) Sistimus Roderici verba quibus secundus de Rebus Hispaniæ liber clauditur, qualia in regiæ bibliothecæ Matritensis codice circa annum 800 exarato leguntur, nimirum: « Et cum beatus Isidorus

descripisset Gothorum originem usque ad quintum annum regis Svinthilæ. Sanctus Hildefonso descripsit tempora Gothorum. Alanorum. Wandalorum. et Suevorum a quinto anno! Svinthilæ usque ad octavum decimum Recensuyndi. Et Isidorus junior. qui a principio mundi incipit Chronica! usque ad octavum decimum Recensuyndi annum! fideliter prosecutus etiam usque ad destructionem Hispaniæ per Arabes! ipse scripsit: » Quo loco verba saltem illa usque ad octavum decimum Recensuyndi annum otiose repetuntur, neque Juniori seu Pacensi Isidoro quadrant; uti nec præcedentia qui a principio mundi incipit Chronica.

dorum Cordubensem circa annum 400 ad libros quatuor Regum commentarii, et utriusque Testamenti allegoriarum auctor. Hunc Pseudo-Dexter in duos divisit (a), Cordubensem utrumque episcopum, qui forte nullus usquam unquamve fuit, uti de quinti seculi scriptoribus loquentes suspicari nos diximus: Pellizeriusque Hispalensi est injurius, qui Allegoriarum librum ei abjudicat.

Secundus ejusdem Isidorus est Hispalensis nuper laudatus, Etymologiarum scriptor. Tertius vero alius ejusdem sedis episcopus, eo junior, idemque Cæsaraugustanus antistes. Et huic quidem non tantum Chronicon Isidori nomine inscriptum, et ab exordio rerum usque ad Wambanis primum annum continuatum; sed et historiam Alanorum, Wandalorum atque Suevorum Isidoro Hispalensi æque tribui solitam, adjudicat. In quo infictam Hispalensi magno Isidoro alteram a Pellizerio injuriam depulsavimus, dum de hujus viri sanctissimi rebus et libris commentaremur. Eoque magis quod non alium nisi hunc Isidorum Ecclesia Hispalensis, nullumque Cæsaraugustana in catalogis suorum episcoporum adnotatum habeant. Remittit quidem hujus dicti sui probationes ad ordinem Gothorum Pellizerius: de quo nihil scripsit, neque eo loci, neque alibi; saltem Chronicon, de quo loquitur, id esse ait quod, tanquam si Isidori Pacensis esset, Pelagius Ovetensis episcopus centoni suo paulo ante laudato intexuit; ac Lucas Tudensis, tanquam si magni Isidori esset, continuavit, hoc initio conscripuit: *Brevem temporum seriem per generationes et regna primus ex nostris Julius Africanus, etc.*; quæ quidem præfatio est ad Chronicon, non ipsum Chronici initium.

Quartus Pellizerii Isidorus ille est, qui *Peccatorem sese appellans, collectionem epistolarum Decretalium et Conciliorum edidit*. Sed neque hunc fuisse usquam forsitan apud nos revera hujus operis auctorem, in Isidorianis quoque rebus adnotatum relinquimus. Quintus ejusdem Isidorus est Sætabitanus episcopus (b), cujus esse inquit librum De significatione nominum. Sed estne hic idem cum Allegoriarum libro, quem De nominibus legis et Evangeliorum Braulio appellat; an glossarium quod Isidori seu Isidorianarum glossarum adnotatur titulo? Amplius interim ab aliquo qui ejus schedis utatur, docendi. Sane auctor hujus Sætabitani episcopi Luitprandus est ad annum 681, cui tamen ille collectionem Conciliorum attribuit. Mirorque Pellizerium in hoc homine constituendo, quod alias minime solet, Luitprando detulisse.

Sextus illi Isidorus Pacensis, de quo nunc sermo, qui scripsit Chronicon Arabum anno 754, quod verissimum est. Septimus tandem Isidorus alter *de Beja* episcopus (cur non *Pacensem* et hunc dixerit ignoro, cum Pax sive Pax-Julia *Beja* sit), quem semper hoc dignitatis nomine Ambrosius Morales passim hujus historiam laudans appellare solet. Cujus esse ait Pellizerius Chronicon quod sic incipit: *Sex diebus rerum omnium creaturam formavit Deus*; quasi hæc non essent ex initio illius Chronici verba, cujus præ-

(a) Ad annum 384, n. 8; 423, n. 5; 450.

(b) Uter autem fuerit inter cognomines? Nam binos per hæc tempora Sætabitanos episcopos Isidoros Toletanis synodis interfuisse reperi: priorem nimirum qui duodecimæ anno Christi 681 celebratæ decimo quinto loco subscribit: cui successit Asturius, exstatque ejus subscriptio trigesima quarta ordine in synodo tertia decima anno Christi 683 celebratæ: in sequenti autem seu quarta decima Sætabitana sedes vacat; et posteriorem, qui duobus quæ consecutæ sunt synodis decimæ quintæ et sextæ decimæ annis 688 et 693 habitis interfuit, et priori quidem quinquagesimus quintus, posteriori autem quadragesimus secundus subscripsit. Neutrius autem horum inter scriptores meminere Julianus, Felix, Honorius, etc.

(c) Alibi protulimus et cl. Florezio Joannis Marianæ de *tribus Isidoris testimonium*: nimirum de Cordu-

lationem esse diximus illam antea, uti Chronici ab hoc diversi principium, laudatam. Saltem hoc ultimum, duos nempe Isidoros ejusdem Pacis-Julie episcopos fuisse, alterum epitomes imperatorum et Arabum, qua utimur, auctorem: junioremque alterum qui hæc continuaverit, quaque nos caremus, ex indicio tantum Moralis notum, ut admittamus persuadet bona fides candidi hujus historici; et quod is Arabum istum chronographum Isidorum non vidit, posteriorem vero in manibus semper habuit. Nec prior ille vivens et scribens æra 795 sub Constantino Leonis filio imperatore Orientis peringere vita aut commentariis potuit ad Garsiam Legionis regem atque æram 940 sive annum 902. Si ergo Pseudo-Dextro ac Pellizerio aures dabimus, Isidori duo Cordubenses, duo Hispalenses, duo denique Pacenses erunt, scriptores omnes, ultra illum Sætabitanum. Sed ego cras forte, ut in proverbio est, hodie nihil credam.

Multiplicatione ista nunc afflicta, duplicique Isidoro, Hispalensi altero, Pacensi altero, junioreque isto respectu illius senioris contenti (c), ad alia ejusdem Pacensis opera non conferamus. Meminit ipse unius, duorumve, ab hac Epitome diversorum, nempe alterius *Epitome*, sive *epitome temporalis*, ut ex his ejus verba patet, cum de Orientalium Arabum duce Belgi, et Occidentalium ductore Humeia Abdelmelici filio, inter se præliis ageret. « Sed quia nequaquam, ait (d), eam ignorat omnis Hispania: ideo illa minime recensere tam ystraica (e) (sic editum est) bella ista decevire historia; quia jam in alia epitoma, qualiter cuncta exstiterunt gesta, patenter et paginaliter manent nostro stylo conscripta. » Et postea (f): « Quisquis ergo hujus rei gesta cupit scire, ad singula ad *Epitoma temporalia*, quod dudum collegimus, cuncta reperiet enodata: ubi et prælia Maurorum adversus cultum (Christianum scilicet) dimicantium, cuncta reperiet scripta, et Hispaniæ bella eo tempore imminencia releget adnotata. » Ex quibus videtur in hac eum historia prolixè et specialiter de Maurorum cum Gothis, et inter seipos præliis, tractasse.

Aliud ab hoc opus, *Verba dierum sæculi* nuncupatum, significari ab eodem de Arabum a huc mutuis cædibus agente his verbis videtur: « Reliqua vero gesta eorum, qualiter pugnando; et nonne hæc scripta sunt in libro *Verborum dierum sæculi*, quem Chronicis præteritis ad singula addere procuravimus? » Dicas paraleipomena, seu præternissa quædam in superiorum ætatum Chronicis hoc libro contineri. At habuerene ex duobus his aliquem, aut Morales qui toties Pacensi ea tribuit quæ in ejus edita Epitome non leguntur; aut Joannes Mariana, qui ex Isidoro eodem Pacensi constare ait (*Lib. vi, c. 1*) reges nostros a Reccaredo descendere, ac (*Lib. vi, c. 21*) postremum regum Gothorum Rodericum extractum a Witiza parente ejus prope Cordubam urbem palatium amplifcasse? quæ duo etiam in Epitome frustra quæsieris. Nil aliud respondebo, quam, ut rem acu tangere possis, exempla illa, quibus uterque auctor olim fuit usus, consuli oportere. Hæc autem de Isidoro Pacensi habuimus dicere.

bensi sive *Seniore*, qui ad annum 420 sub Honorio vixisse, et nonnulla scripsisse creditur, quæ tamen non exstant; de *Juniore* sive Hispalensi, ac de Pacensi (qui itidem nonnullis *Junior* respectu priorum audit) Chronici quo de agimus auctore. Exstat apud Florezium t. VIII, p. 267.

(d) Æra 780, pag. 21 editionis Sandovalis.

(e) *Istrayca bella*, pro *tragica*. In vetusto Etymologiarum Isidori Toletano codice, quem olim cum recentiore alio, et cum Grialii edito contulimus, exstant in membrana vacua Musarum nomina et officia, in quibus, legitur:

Tertia Melpomene *traicos* fert tendo botas,
pro *tragicos*. In Florezii edito t. VIII, pag. 308, num. 65, tam *tragica bella*.

(f) Æra 781, pag. 22.